

ΜΑΘΗΜΑ 8^ο

Η κατωιταλική διάλεκτος

- **Πού και πότε**

Δύο ελληνόφωνες γλωσσικές νησίδες, μέσα σε ιταλόφωνο περιβάλλον, διατηρούνται μέχρι σήμερα στη νότια Ιταλία.

1. Στην Απουλία, στην περιοχή Salento, κοντά στην πόλη Lecce, και ονομάζεται Grecia. Εδώ, κατά τον 15ο αι. σώζονταν 20 ελληνόφωνα χωριά, στα 1820 μαρτυρούνται 14 και σήμερα περισώθηκαν μόνο 8:

**Καλημέρα, Καστρινιάνο, Κοριλιάνο,
Τσολλίνο, Σολέτο, Στερνάτια, Μαρτινιάνο,
Μελπινιάνο.**

- 2. Η άλλη περιοχή βρίσκεται στην Καλαβρία (Reggio Calabria), γύρω από τη Βονα, την πρωτεύουσα της περιοχής, και ονομάζεται Bonesia. Εδώ στα 1720 αναφέρονται πάρα πολλά ελληνόφωνα χωριά, στα 1820 μόλις 14 και σήμερα σώζονται μόνον 6:
  - **Ροκαφόρτε, Αμεντόλεα, Ροχούδι, Κοντοφούρι, Μπόβα και Μπόβα Μαρίνα.**

- 1820 τους ανακαλύπτει ο Karl Witte, ταξιδεύοντας στη Νάπολη και την Καλαβρία. Στη συνέχεια έχουμε ένα πλήθος δημοσιεύσεων και επιστημονικών συζητήσεων για την καταγωγή αυτών των ιδιωμάτων, κυρίως επειδή ενώ η γραπτή παράδοσή τους φτάνει μέχρι τον 4^ο π.Χ. αιώνα, υπάρχει ένα ανεξήγητο κενό μεταξύ 4^{ου} π.Χ. και 9^{ου} μ.Χ. αιώνα.

- Ο Giuseppe Morosi → 1870 και 1878,: η Griko είναι νεοελληνικό ιδίωμα. Στηριζόμενος στο χάσμα μεταξύ 4^{ου} π.Χ. και 9^{ου} μ.Χ. αιώνα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι Έλληνες της Απουλίας προέρχονται από τους βυζαντινούς εποίκους του 9^{ου} έως 11^{ου} αιώνα, ενώ της Καλαβρίας από τους εποίκους του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα, τότε που η βυζαντινή κυριαρχία στην Κάτω Ιταλία είχε ανανεωθεί

- Λίγα χρόνια αργότερα, στα 1899, ο Γ. Χατζιδάκις ανέτρεψε τη θεωρία αυτή υποστηρίζοντας τη συνέχεια της γλώσσας στην Κάτω Ιταλία από την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Σύμφωνα με τον Χατζιδάκι, η καταγωγή των ελληνοφώνων ανάγεται στον πρώτο ελληνικό αποικισμό, που ξεκίνησε τον 8^ο π. Χ. αιώνα, όταν οι Έλληνες ίδρυσαν πολλές πόλεις στις ακτές του Ιονίου και του Τυρρηνικού πελάγους, όπως τον Τάραντα και τις Συρακούσες. Οι πόλεις αυτές, την εποχή της ακμής τους, αριθμούσαν 1.000.000 κατοίκους, ο δε αριθμός τους ήταν τόσο μεγάλος που δικαιολογεί την ονομασία Μεγάλη Ελλάδα.

- Ο Χατζιδάκις στηρίζει την επιστημονική του θέση, στο γεγονός ότι στη διάλεκτο Griko υπάρχουν πάρα πολλά δωρικά λεξιλογικά στοιχεία που διατηρήθηκαν αναλλοίωτα από την αρχαία εποχή και όχι από τη βυζαντινή, γιατί ήδη από τον 3^ο π.Χ. αι. η ελληνιστική κοινή είχε εξοστρακίσει όλες τις άλλες αρχαιοελληνικές διαλέκτους. Η θεωρία του Χατζιδάκι ενισχύθηκε από τον Γερμανό γλωσσολόγο Gerhard Rohlfs.

- Η νεοελληνική αυτή διάλεκτος επιβίωσε κυρίως μέσα από τον προφορικό λόγο, για πολλούς αιώνες, αποκομμένη από τη μητροπολιτική Ελλάδα,
- Μέχρι το 2^ο παγκόσμιο πόλεμο η διάλεκτος παραμένει το κύριο όργανο επικοινωνίας των ανθρώπων της περιοχής
- Φοίτηση στα ιταλικά σχολεία και η στρατιωτική θητεία πήραν υποχρεωτική μορφή, η επιρροή των ΜΜΕ κτλ
- μία ‘μειονοτική’ όπως λέμε περιοχή, με όλα τα προβλήματα ΌΜΩΣ ούτε αξιώσεις αυτονόμησης ούτε έχουν άλλες αλυτρωτικές βλέψεις. **Μόνο επικοινωνία.**

- ...η επικοινωνία επιτυγχάνεται με την έκδοση εφημερίδων και περιοδικών, την εκτύπωση της πρώτης γκρεκάνικης γραμματικής και την έκδοση πλουσιότατης ποιητικής συλλογής, τη δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων με ελληνικό όνομα και την αδελφοποίηση με διάφορους δήμους της μητροπολιτικής Ελλάδας. Ακόμη, η ιταλική βουλή έχει αναγνωρίσει την γκρεκάνικη κοινότητα του Σαλέντο ως «*Minoranze linguistiche Grike dell' Ethnia Griko-Salentino*» και έχουν οριστεί ώρες διδασκαλίας, σε προαιρετικό, βέβαια, επίπεδο. Δυστυχώς, όμως, όλη αυτή η κινητοποίηση αφορά μόνο το Σαλέντο κι όχι την Καλαβρία, η οποία αποτελεί μία τυπική περίπτωση σταδιακής εγκατάλειψης ενός γλωσσικού κώδικα.

Frangisko Penza ,1998: ιστοσελίδα
«*Griko Milume*» και σύλλογος *Magna Grecia*

- «*O Griko ene l glossa pu t' aftía mu 'kusane dopu jeníisi, o ciuru mu ce i manammu ítti glossa milusane. Ma mu masane na miliso o dialetto ce o italiano: ma o griko, pu cini panta milisane, evo to 'masa sa pu ipiona to gala na jettó mea*».
- ***Giovanni Fazzi, Kalimera***

4. Κατωιταλική

(A) Αρχαϊσμοί

1. Φωνητική-φωνολογία

- (i) Σποραδική διατήρηση του δωρικού μακρού <α> αντί <η> :
  - <άσαμο (άσημος) = ασημάδευτος>, <λανό (ληνός) = πατητήρι>, <νασίδα (νασίς) = νησίδα>, <παφτά (πακτά) =πηχτή-κρέμα από πηγμένο γάλα (Καλαβρία)>.
- (ii) Τα ασυνίζητα συμπλέγματα [*ia / ea / io / eo*]:
- < βαρεία, αρία, καρδία, τα παιδιά, φωτία, χωρισία, αμυγδαλέα, φωλέα, παλαίο>.

4. Κατωιταλική

(A) Αρχαϊσμοί

1. Φωνητική-φωνολογία

(iii) Διατήρηση και επέκταση διπλών ομοίων συμφώνων (και στην προφορά):

<άρ-ρουστο, γραμ-μα, κρυών-νω,

σβήν-νω>.

(iv) Η αρχαία προφορά του <ζ> ως [tʒ] -αν και φατνοουρανική από ιταλική προφανώς επίδραση: **χοράτζω = αγοράζω, κουμπιάτζω, σώτζω**

4. Κατωιταλική

2. Μορφολογία-σύνταξη

- (i) Η κατάληξη του 3ου πληθυντικού σε **<-ουσι>**:
έχουσι, βλέπουσι
- (ii) Παρατατικός:
εγράφ-εσο, εγράφ-ετο, εγράφ-οντο
- (iii) Ενεργητική προστακτική σε **<-σο>** (αρχ. **--σον**):
αγάπησο, κράτησο, φίλησο, πίστευσο
- (iv) Περιορισμένη διατήρηση των απαρεμφάτων: **<με κάνει πεθάνει>**, **<έν ήσωτζα πάει = δεν μπορούσα να πάω>**, **<όλοι τέλουνε τζήσει =όλοι θα ζήσουν>**.
- (v) Επίσης σώζεται το ονοματικό απαρέμφατο: **<το κλάφσει σου=το κλάμα σου>**, **<το απεσάει=ο θάνατος- το αποθανείν>**.

4. Κατωιταλική
3. Λεξιλόγιο

αγωλέο (αιγωλός) = κουκουβάγια,
αμπάρι (ιππάριον) = άλογο,
βούρβιθο (βόλβιτον) = κοπριά βοδιού,
βουθηλεία (βουθήλεια) = αγελάδα,
τσυνάνγκα (κυνάγχη) = συνάχι, λείμακο
(λείμαξ) = γυμνοσάλιαγκος,
οπλή =πατημασιά, στέα =κόκαλα, χιμαίρα
(χίμαιρα) = νεαρή αίγα

Κατωιταλική

(B) Νεωτερισμοί

1. Φωνητική-φωνολογία

- (i) Η προφορά των <γ> και <δ> ως [g] και [d] αντίστοιχα (προφανώς από τη επίδραση της Ιταλικής): **αγάπη, καρδιά, αμυgdλέα**
- (ii) Σίγηση του τελικού <-ς>, <ο άντρα, ο κόσμο, ο αφφαλό, ο πόνο, τρει=τρεις, γελαει = γελάς>, αλλά σε συνεκφορές έχουμε διατήρηση, αφομοίωση ή προέκταση ανάλογα με το ιδίωμα <πού πάσσε=πού πας,
ώρjες όρνισε έχει= όμορφες όρνιθες έχεις,
το 'φαγε μονάχονδου= το έφαγε μόνος του>

Κατωιταλική

(B) Νεωτερισμοί

1. Φωνητική-φωνολογία

- (iii) Η τροπή του <λ> σε <dd> [d] ανάμεσα σε φωνήεντα: <ποddύ=πολύ>, <Απρίddης=Απρίλης>, <πouddάι = πουλάκι> (που προφέρεται ανακεκαμμένο [d̥] όπως το αμερικάνικο)
- (iv) Η τροπή των συμπλεγμάτων <κτ / χθ / πτ> σε <στ>: <νύστα = νύχτα>, <αλέστορα = πετεινός>, <εστά = επτά>, <στέρη = πτέρη>, <προστέ = προχθές>.

Κατωιταλική

(B) Νεωτερισμοί

1. Φωνητική-φωνολογία

- (v) Του <σφ> σε <σπ> : <σπάτσετε = σφάξετε>, <σπιστό = σφιχτό>
- (vi) του <ξ> και <ψ> σε <τσ> (ή <φς> στην Απουλία) :
- <τσύλο = ξύλο>, <ατσάρι = ψάρι>, <τσωμί = ψωμί>, <τσαλίδι = ψαλίδι> / Ως 'φσ' : <φσέρω = ξέρω>, <αφσηλό = υψηλός>, <φσυχή=ψυχή>.

Κατωιταλιάνικα

Β. νεωτερισμοί

2. Μορφολογία-σύνταξη

- Ο μέλλοντας αποδίδεται περιφραστικώς και ως ξεχωριστή μορφολογική κατηγορία ενεργείας:
- **<αύρι πάμε= αύριο θα πάμε, 'εν βρέχει=δεν θα βρέξει, του καιρού έρχομαι = του χρόνου θα έρθω>**
- Τα παραθετικά των επιθέτων σχηματίζονται με το ποσοτικό επίρρημα πλέον ή πλε(ν):
- **<πλε μ-μέγα = μεγαλύτερος, πλεν άσίμο= ασχημότερος, ο βλεμ βλούφο κριστιανό=ο πλουσιότερος άνθρωπος (χριστιανός)>.**

Κατωιταλιάνικα

B. νεωτερισμοί

2. Μορφολογία-σύνταξη

- (iii) Το ρήμα <έχω> απαντά στο γ' ενικό με την απρόσωπη χρήση και σημασία:
- <υπάρχει,είναι>: <τόρησο, έχει τις πω;= κοίταξε (θώρησον), είναι κανείς;>,
- <'ε τ-τον έχει τ-του= δεν είναι εδώ (αυτού)>.
- Ακόμη, στο γ' πρόσωπο χρησιμοποιούνται και άλλα ρήματα, όπως [*'ngidʒi*]= <αγγίζει> με την έννοια <κοντεύει, είναι ώρα>,
- <συνέρκεται> <δε μ-μου συνέρκεται=δεν θυμάμαι>,<διψάει=διψάει> <με διψάει=διψώ>,
- <πεινάει> <με πεινάει=πεινώ> φαινόμενο που ανιχνεύεται και σε βόρεια ακόμη ιδιώματα, όπως <σι τρώγιτι;= θες να φας (κάτι);>.

Κατωιταλιάνικα

3. Λεξιλόγιο

- *(i) Δωρισμοί:* **κυσπάλα** <δωρικό **κυψάλα** = **κυψέλη**,
μακκώνω = **κοιμάμα ιβαθειά** <δωρικό
μάκων=**παπαρούνα** (αττικό **μήκων**),
φάγο < δωρικό **φαγός** = **άγρια δρυς** (αττικό **φηγός**)
- *(ii) Αρχαϊσμοί:* απομόνωση → λέξεις που δεν απαντούν στην ΚΝΕ:
γέρρω = **σηκώνω** < **εγείρω** (ΚΝΕ **γέρνω**), **σώτζω-**
σώννω= **μπορώ** < **σώζω**, **αλλάνω** = **οργώνω**
<**ελαύνω**, **βουθουλεία** = **αγελάδα** <**βους** **θήλεια**.

Κατωιταλιάνικα

3. Λεξιλόγιο

- (iii) Λατινικά δάνεια: <κροτέ*ddi*=τετράγωνη πέτρα οικοδομής <κοδρέλλι(ον) < υστερολατινικό *quadrellum* < λατινικό *quadrum*>, <μουρινό = φαιός <λατ. *murinus*
- (iv) Ιταλικά δάνεια: <κά*ddu*=πετεινός <διαλεκτ. ιταλ. *caddu*>, <λούτσι=φως, φωτιά <διαλ.ιταλ. *luci*>, <παγέω = πληρώνω <διαλ.ιταλ. *pajare*>, <φάττο=γεγονός <*fatto*>, <πόι = έπειτα <ιταλ. *poi*>

ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΩΙΤΑΛΙΚΗ –GRIGO

παροιμίες

- *(i) Is ru spérni sto Jennári de tori poddhí sitari*
- *Αυτός που σπέρνει το Γεννάρη δεν βλέπει πολύ σιτάρι*
- *(ii) E tramuntana éne signura:plóni presta ce skonnette tarda.*
- *Η τραμουντάνα (ο βόρειος άνεμος) είναι κυρία: ξαπλώνει νωρίς και σκώνεται αργά.*
- *(iii) Ammati e tori ce kardía e poni.*
- *Το μάτι δεν βλέπει κι η καρδιά δεν πονάει.*

ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΩΙΤΑΛΙΚΗ –GRIGO

παροιμίες

(v) Armastu ce tori: dio mere alocharía ce poi kaní.

Παντρέψου και θα δεις: δυο μέρες όλο χαρά και μετά τίποτα.

• *(vi) E glossa den echi steo ce klanni ta steata.*

Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει.

• *(vii) Is chezzi sto cipo, chezzi sto fsukkali.*

Αυτός που χέζει στον κήπο, χέζει και στο τσουκάλι(!)

ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΩΙΤΑΛΙΚΗ –GRIGO

3. Αινίγματα

- *(i) Féi- féi ce ani to poro.*

Φεύγει-φεύγει και μεγαλώνει η απόσταση (ανοίγει το πέρασμα)

- *(t' azzaliddia = το ψαλλίδι)*

- *(ii) Féi- féi ce klini to poro.*

Φεύγει-φεύγει και μικραίνει η απόσταση (κλείνει το πέρασμα)

- *(to veloni=το βελόνι)*

- *(iii) A' tto largo ti tori, a' tto simo etti tori.*

Από μακριά τη βλέπεις, από κοντά δεν τη θωρείς.

- *(I kamula=η ομίχλη)*

ΜΑΘΗΜΑ 9^ο

Κυπριακή & κρητική

Η κυπριακή διάλεκτος

- Η κυπριακή ελληνική ανήκει στην ενδιάμεση γλωσσική μορφή που δεν είναι ούτε διάλεκτος με την πλήρη έννοια του όρου αλλά ούτε και ιδίωμα. Κατά συνέπεια, πρέπει να θέσουμε εξ αρχής τη σύμβαση εάν θα την αποκαλούμε διάλεκτο ή ιδίωμα. Επειδή οι περισσότεροι γλωσσολόγοι σήμερα συμβατικά την αποκαλούν, μαζί με την κρητική, *διάλεκτο*, εμείς ας συμφωνήσουμε να την αποκαλούμε έτσι.

Πρώτη επώνυμη διαλεκτική χρήση → 7^{ος} μ.Χ. αι: «*Βίος του Αγίου Ιωάννου του Ελεήμονος*».

Επόμενη → 12^{ος} αι μ.Χ. αι: αποδίδεται στον Άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο.

Πιο κοντά στη σημερινή της μορφή → μέχρι και τον 14^ο αιώνα .

Εκεί χρονολογούνται τα γραπτά μνημεία της:

Οι «*Ασσίζες*», μετάφραση γαλλικού νομικού κειμένου στην κυπριακή της εποχής

το «*Χρονικό του Λεόντιου Μαχαιρά*» και

το «*Χρονικό του Γεωργίου Βουστρωνίου*» (15^{ος} αι.).

- Η γλώσσα αυτή δεν διαφέρει βασικά και πολύ από τη γλωσσική μορφή της ελληνικής που ακούμε και σήμερα στα χωριά της Κύπρου από το στόμα απλοϊκών ομιλητών, δηλαδή ανθρώπων με ελάχιστη έως καθόλου μόρφωση. Γνωστά είναι και τα 156 ερωτικά ποιήματα «*Ρίμες της αγάπης*», που γράφτηκαν μεταξύ 1546-1570. όλα αυτά όμως δεν αντικατοπτρίζουν πλήρως την κυπριακή διάλεκτο μιας και αποτελούν μίγμα λόγιας και λαϊκής γλώσσας.

- Πραγματική κυπριακή διάλεκτος: για πρώτη φορά στα δημοτικά τραγούδια, όπως «*Το τραούιν του Διγενή*», «*Η Αροδαφνούσα*», «*Ο πραματευτής*», «*η πέρτικα*», κ.ά., για τα οποία το μόνο σίγουρο είναι ότι αποκρυσταλλώθηκαν από τα μέσα της βυζαντινής περιόδου μέχρι τα μέσα της Ενετοκρατίας.

Περίοδος της τουρκοκρατίας: καθόλου αξιόλογο διαλεκτικό υλικό:

- Οι συγγραφείς έκαναν χρήση της λόγιας γλώσσας με ελάχιστες κυπριακές λέξεις λόγω της επιρροή της εκκλησίας, η οποία βασιζόμενη στη γλώσσα του Ευαγγελίου διαμόρφωσε μία δική της γραπτή και προφορική μορφή της ελληνικής γλώσσας, αγνοώντας τις αλλαγές που είχαν συμβεί στο πέρασμα των αιώνων. Έτσι οι λογοτέχνες αναγκάστηκαν εκ των πραγμάτων να χρησιμοποιήσουν αυτή την άχαρη καθαρεύουσα εις βάρος της ζωντανής λαϊκής γλώσσας.

- Πάντως η διάλεκτος επιβίωσε και επιβιώνει, ενώ κείμενα σε κυπριακή διάλεκτο, πεζά και ποιητικά, γράφονται και στις ημέρες μας. Ακόμη και λαϊκά τραγούδια και θεατρικά έργα. Ο πλέον αξιόλογος Κύπριος ποιητής, ο Βασίλης Μιχαηλίδης, χρησιμοποιεί την κυπριακή ταυτοχρόνως γράφοντας στη δημοτική και την καθαρεύουσα. Υπάρχουν όμως και ποιητές, όπως ο Παύλος Λιασίδης, που χρησιμοποιούν την κυπριακή διάλεκτο στην ποίησή τους.

Από το 1930 οι περισσότεροι ποιητές προτιμούν να γράφουν στην ΚΝΕ

- Όμως, η παρακολούθηση της ποιητικής και λογοτεχνικής παραγωγής μας δίνει στοιχεία των, έστω και γραπτών, διαφορετικών επιλογών που μας παρέχουν όχι μόνο γλωσσικές αλλά και ιστορικές πληροφορίες. Εξάλλου, οι συλλογές μνημείων του λόγου, πεζών και εμμέτρων, του κυπριακού λαού είναι άφθονες και δείχνουν τη μορφή της διαλέκτου στα χρόνια της τουρκοκρατίας στο νησί. Η κυπριακή είναι σήμερα η πλέον ζωντανή νεοελληνική διάλεκτος και διατηρεί περισσότερο από κάθε άλλη διάλεκτο τη γραμματική

- Φορείς της διαλέκτου σήμερα είναι οι κάτοικοι της ολόκληρης της Κύπρου, ακόμη και οι τουρκοκύπριοι, εκτός των εποίκων, τη μιλάνε, καθώς και οι 200.000 και πλέον Κύπριοι του Λονδίνου. Φυσικά έχουν παρεισφρήσει και πολλά σημασιολογικά δάνεια από την αγγλική ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και το χωριό Κορμακίτης, όπου παράλληλα με την κυπριακή μιλιέται κι ένα αραβικό ιδίωμα.

Γενικά χαρακτηριστικά της κυπριακής

1. Φωνητική-φωνολογία

- (i) Διατήρηση διπλών όμοιων συμφώνων στην προφορά, όπου τα διπλά <κκ, ππ, ττ> προφέρονται ως απλά αλλά με δασύτητα.
- Π.χ. <κόκκαλον> = [ˈkokʰ alon] - περίπου <κόκχαλον>, <ποτέ> [potʰ e] -περίπου <ποτθέ>.
- Από την άλλη πλευρά όμως έχουμε και, υστερογενή, προφορά διπλών συμφώνων εκεί που δεν υπάρχουν, συνήθως σε ενδοφωνηεντική θέση και στο ληκτικό <-νω> των ρημάτων : <μύτη> = [mutʰi] - περίπου <μούτχη>, <γκρεμός> [greˈmmos], <πίνω>

1. Φωνητική-φωνολογία

- (ii) Διατήρηση του τελικού <ν> καθώς και επέκτασή του στα ουδέτερα σε <-μα>:
κοντάριν, μοναστήριν, παιδίν, μιαν ημέραν, το γράμμαν, το στόμαν.
- (iii) Αποβολή των συμφώνων <β, δ, γ> ανάμεσα σε φωνήεντα: *κάβουρας < κάουρας, Διγενής < Διενής, αδερφάδες < αερφάες, ομήιρη < ομήγυρις.*

1. Φωνητική-φωνολογία

- (iv) Το *[i]* με την ουράνωση δεν γίνεται πάντα *[j]* αν ακολουθεί ηχηρό σύμφωνο αλλά πολλές φορές μπορεί να ακουστεί και ως *[ç]*, ιδιαίτερα σε παλιότερες μορφές ομιλίας. Έχουμε, δηλαδή, εξαφάνιση της ηχηρότητας του πολύ σημαντικού χαρακτηριστικού που διαφορίζει το *[θ]* από το *[δ]* (θυμάστε την ουδετεροποίηση;)
- <παιδιά> *[pe 'δca / pe 'θca]*,
- <διάκος> *['δcakos / 'θcakos]*,
- <άδεια> *['αδca / 'αθca]*.

1. Φωνητική-φωνολογία

- (v) Τροπή του [ç] σε [ʃ] μπροστά από τα μπροστινά απλωμένα φωνηέντα [e] και [i]: <χέρι> [ˈʃeri], <τρέχει> [ˈtreʃi].
- (vi) το τελικό <v> αφομοιώνεται από το αρχικό σύμφωνο της επόμενης λέξης: *έδειξε μετάνοιαν, τοϑ θυμνιατόν, τηλ λάμπαν, τηχ χάριν, τοφ φόον, κ.ά..*

1. Φωνητική-φωνολογία

- (vii) Αλλαγή των συμπλεγμάτων:
- $\langle \beta\gamma \rangle \rightarrow \langle \beta\kappa \rangle$: *βγαίνω* $\rightarrow$ *βκαίνω*
- $\langle \beta\delta \rangle \rightarrow \langle \beta\tau \rangle$: *βδομάδα* $\rightarrow$ *βτομάα*
- $\langle \gamma\delta \rangle \rightarrow \langle \gamma\tau \rangle$: *γδέρνω* $\rightarrow$ *γτέρνω*
- $\langle \rho\chi \rangle \rightarrow \langle \rho\kappa \rangle$: *άρχοντες* $\rightarrow$ *άρκοντες*
- $\langle \rho\gamma \rangle \rightarrow \langle \rho\kappa \rangle$: *πύργος* $\rightarrow$ *πύργος*

Γενικά

- η προσθήκη πολλών <v> και η παρατεταμένη προφορά του φθόγγου αυτού σε πολλές περιπτώσεις, όπως στα διπλά και οι αφομοιώσεις συμφώνων από το <v>, προσδίδουν μια ερρίνωση σ' ολόκληρη τη φράση, η οποία καταλήγει να αποτελεί χαρακτηριστικό της Κυπριακής διαλέκτου.

2. Μορφολογία /Σύνταξη

- (i) το άρθρο της αιτιατικής των θηλυκών είναι <τες> αντί <τις> της ΚΝΕ ή <τσι> των άλλων νησιωτικών ιδιωμάτων,
- (ii) οι αντωνυμικοί τύποι <εγιά> ή <εγιώνη> = <εγώ>, <εσού> = <εσύ>>,
- (iii) ιδιαιτερότητες στην κλίση του ρήματος, πχ <-ουσι> αντί <-ουν(ε)>
- στο γ' πληθυντικό του ενεστώτα, ή <ένι/έναι> αντί <είναι>,

2. Μορφολογία /Σύνταξη

- (iv) ασυνήθιστες καταλήξεις των ρημάτων, όπως <-ίσκω> <ποκρυανίσκω> = <κρυώνω>, <παλιωνίσκω> = <παλιώνω>, <μιαλινίσκω> = <μεγαλώνω> (πρβ. Καππαδοκική)
- (v) τα μόρια <δεν> και <μη> προφέρονται <έν> και <μεν> αντίστοιχα.

2. Μορφολογία /Σύνταξη

- (vi) όσον αφορά τη σύνταξη, μπορούμε να αναφέρουμε την επίταξη της εγκλιτικής αντωνυμίας μετά το ρήμα, κοινό και σε άλλα ιδιώματα νησιωτικά και μη, όπως **<έωκέν μας> = <μας έδωσε>** και την εμφατική άρνηση **<εν τ/αι>** αντί του απλού **<δεν>**, **<εν τ/αιείδα τον> = <δεν τον είδα>**.

3. Λεξιλόγιο

Οι παρακάτω λέξεις έχουν αρχαιότατη καταγωγή

- <απ-πάριν = ιππάριον = άλογο>, <γεώλιφο = γήλοφος = βουναλάκι>, <κολιοός = κάργια>, <κώπη = φτυάρι>, <οινάριν = οινάριον = κρασί>, <οφτός = οπτός = ψητός>, <πέρκαλος = υπέρκαλος = όμορφος>, <πην-νίν = πηνίον = αδράχτι>, <αρατρεύω = αροτρεύω = οργώνω>, <κνήθω = ξύνω>, <ορκιέμαι = ορχούμαι = χορεύω>, <ώδε = εδώ>.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επίδραση της αγγλικής
στην κυπριακή

- ***<είπεμ μου ο λάλος να χαρτώσομεν τον
κίτσον> = <μου είπε το αφεντικό να
περάσουμε ταπετσαρία στην κουζίνα>.***
- στα κυπριακά της μεγαλονήσου η ίδια
φράση σημαίνει ***<είπε ο παππούς να
αρραβωνιάσουμε τον Κίτσο>***
είναι δηλαδή αμφίσημη!

- Η κυπριακή είναι η μόνη ελληνική διάλεκτος που δέχτηκε άμεση και μεγάλη επίδραση από τη γαλλική γλώσσα. Αυτό έγινε στα χρόνια της γαλλικής κατοχής της μεγαλονήσου, τον Μεσαίωνα και οι λέξεις που σώζονται είναι παλαιογαλλικές (πρβλ. νόμοι του Bartolli). Κατά τον Κοντοσόπουλο, παλαιογαλλικές θεωρούνται οι λέξεις
- **<τσαέρα=καρέκλα>, <πρότσα=σούβλα, πιρούνι>, τσούρα=οικόσιτη κατσίκα>, <κουνιά=τσεκουράκι>, <φλαντζίν /βλαντζί=σηκώτι>,**

- Γαλλικής καταγωγής, νεότερα όμως δάνεια, ο Κοντοσόπουλος θεωρεί λέξεις όπως
- **<πέλιν= φτυάρι (*pelle*)>, <ζάμπα=κνήμη (*jambe*)>, <πουρόν=έπιπλο με συρτάρια (*bureau*)>, <περσάνες = γρίλλιες παντζουριών (*persiennes*)>**

B2. Η κρητική διάλεκτος

- Η κρητική, όπως και η κυπριακή, είναι διάλεκτος κατά την έννοια που ορίσαμε την κυπριακή.
- διατηρείται μέχρι και σήμερα αρκετά ζωντανή, όχι όμως τόσο όσο η κυπριακή.
- στην αυθεντική μορφή της είναι πολύ διαφορετική από τη ΚΝΕ
- οι γλωσσολόγοι θεωρούν ότι είχε όλα τα προσόντα, δηλαδή λεξιλογικό πλούτο, συνθετική και παραγωγική ικανότητα, έκφραση λεπτών σημασιολογικών διαφορών, για να εξελιχθεί σε κοινή νεοελληνική.

Η κρητική

- Κάτι τέτοιο αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι η κρητική διάλεκτος είχε αναχθεί ουσιαστικά σε γραπτή μορφή της νεοελληνικής από την εποχή της ενετοκρατίας στη μεγαλόνησο.
- Κείμενα σε αυτή τη γλωσσική μορφή σώζονται από τον 14^ο αιώνα, όμως η ακμή της κρητικής λογοτεχνικής παραγωγής συμπίπτει με τον 16^ο και 17^ο αιώνα

όλα τα έργα της Κρητικής Λογοτεχνικής Σχολής που σώζονται

- είναι σε έμμετρο λόγο και συνεπώς δεν έχουμε ολοκληρωμένη πληροφόρηση για τη μορφή του καθημερινού προφορικού λόγου.
- Θα πρέπει να είμαστε ευτυχείς ως λαός που έχουμε τα ομηρικά έπη μας και της σύγχρονης εποχής, δηλαδή τον αριστουργηματικό ***Ερωτόκριτο του Βιντζέντζου Κορνάρου***, γραμμένου εξολοκλήρου σε έμμετρο κρητικό λόγο

Εκπληκτικό!

- Δυστυχώς, η κατάληψη της μεγαλονήσου από τους Τούρκους το 1669, σήμανε και το τέλος της κρητικής λογοτεχνικής παραγωγής. Αρκετοί γλωσσολόγοι θεωρούν ότι εάν δεν είχε επέλθει αυτή διακοπή, τότε, πολύ πιθανόν το πρόβλημα της νεοελληνικής διγλωσσίας θα είχε λυθεί, ή μάλλον δεν θα είχε υπάρξει καθόλου, μιας και η κρητική διάλεκτος θα διαμόρφωνε και την προφορική νεοελληνική γλώσσα, όπως και τη γραπτή.

Κρητική διάλεκτος

- Με άλλα λόγια η σημερινή ΚΝΕ θα είχε ως βάση την κρητική διάλεκτο. Η άποψη αυτή ίσως να φαίνεται υπερβολική αλλά αποδεικνύει τη μεγάλη βαρύτητα που έχει η μελέτη της κρητικής διαλέκτου για τη βαθύτερη γνώση της ιστορικής εξέλιξης της νεοελληνικής μας γλώσσας.

Κρητική διάλεκτος

- Είναι γεγονός ότι, όπως και με την ποντιακή θα μπορούσα να πω, οι 'αγράμματοι' ομιλητές του κρητικού ιδιώματος αποτελούν ακουστική απόλαυση. Είναι συγκλονιστικό να ακούει κανείς τους χωριάτες της κρητικής υπαίθρου να μιλούν όπως οι ήρωες του *Ερωτόκριτου*. Και κάτι τέτοιο δεν αποτελεί υπερβολή, γιατί εύκολα μπορούμε να το διαπιστώσουμε ακόμη και σήμερα.

Κρητική διάλεκτος

- Τη σημασία της αυτή λοιπόν η κρητική διάλεκτος την οφείλει στον απέραντο λεξιλογικό της πλούτο, στην ύπαρξη λεπιών σημασιολογικών αποχρώσεων, την απεριόριστη δύναμή της να δημιουργεί παράγωγα και σύνθετα, την αρχαιζουσα συντηρητική μορφή της και την πανελλήνια ακτινοβολία των έργων της Κρητικής Σχολής, ιδιαίτερα κατά τους τρεις προηγούμενους αιώνες.

Κρητική διάλεκτος

- Είναι πραγματικά συγκλονιστικό, να σκεφτεί κανείς ότι η γλώσσα ενός ποιητικού έπους όπως ο *Ερωτόκριτος* είχε κανονιστική επίδραση πάνω στην καθομιλούμενη γλώσσα της Κρήτης, αν σκεφτεί κανείς ότι επί αιώνες όλοι οι Κρητικοί το αποστήθιζαν και το χρησιμοποιούσαν στην καθημερινή τους επικοινωνία, πέρα από το γεγονός ότι αποτελούσε λαϊκό ανάγνωσμα για το πανελλήνιο.

Κρητική διάλεκτος

- Η τουρκοκρατία σηματοδοτεί και στην Κρήτη μία σκοτεινή πολιτιστικά περίοδο. Έτσι έπαψαν να παράγονται φιλολογικά μνημεία στη διάλεκτο, όμως προφορικά συνεχίστηκε η παραγωγή μακροσκελών δημοτικών τραγουδιών, αφηγηματικού χαρακτήρα όπου διεκτραγωδούνται τα πάθια του κρητικού λαού.

Κρητική διάλεκτος

- Η κρητική διάλεκτος μιλιέται σε ολόκληρη τη μεγαλόνησο, καθώς και από τους απανταχού Κρήτες, όμως μιλιέται και στο χωριό Χαμιδιέ της Συρίας από μουσουλμάνους Κρήτες μετανάστες, καθώς και από πολλούς Τουρκοκρητικούς στην Σμύρνη, τα Μοσχονήσια, τα Άδανα και σε άλλες πόλεις της Τουρκίας, όπου έφτασαν ξεριζωμένοι Κρήτες μουσουλμάνοι το θρήσκευμα, όμως ελληνόφωνοι, θύματα κι αυτοί της απάνθρωπης και απολίτιστης Ανταλλαγής του 1922-23.

Γενικά χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου

- νότιος –αλώβητος- φωνηεντισμός
- Ελλάδα του <είντα> - **[ida]** χωρίς προρινισμό.
- το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο → τσιτακισμός → προφορά του <κ> πριν από τα μπροστινά φωνήεντα **[e] / [i]** ως <κχ> **[k^h]** ή **[tʃ]** ή **[ts]**
- Πχ **και [tse]** ή **[tʃe]**
- Παρομοίως και τα <γ,χ,γκ> πριν από τους μπροστινούς φωνηεντικούς φθόγγους **[e]** και **[i]**
<γ> **[z, ʒ]**, <χ> **[s, ʃ]**, <γκ> **[tz, tʒ]**

1. Φωνητική-φωνολογία

- (i) Προφορά του <τ> [t] ως <θ> [θ] και του <ντ> [d] ως <δ> [δ] μπροστά από το ημίφωνο [j], στις περιπτώσεις δηλαδή της ουράνωσης ή ουρανικοποίησης. Έτσι έχουμε <μάθια> [ˈmaθɣa], <σπίτια> [ˈspiriθɣa], <αρχοντιά> [arxoˈdʝa].
- (ii) Απουσία προορισμού:
<κουμπώνω> [kuˈbono], <άντρες> [ˈadres], <αγγαρεία> [agaˈria].

1. Φωνητική-φωνολογία

- (iii) Το τελικό <v> της γενικής του πληθυντικού δεν προφέρεται, εκτός αν συντρέχουν λόγοι ευφωνίας: <τω σπιθιώ= των σπιτιών>, <τω γυναικώ>, αλλά <τα πάθια των ανθρώπω>.
- (iv) Αποβολή δυσκολοπρόφερτων για τη νεοελληνική συμφωνικών συμπλεγμάτων, συνήθως προερχόμενων από την αρχαία:
  - <άνθρωπος=άνθρωπος>, <αθός=ανθός>,
  - <σαπημένος=σαπισμένος>.

1. Φωνητική-φωνολογία

- (ν) Ανάπτυξη ευφωνικού <ε> και σπανιότερα <ι> ανάμεσα στους τύπους της προσωπική αντωνυμίας <τῶς>=<τούς> , <τῶν> και <τόν, τήν> :
- <να τῶσε πάρεις = να τους πάρεις> ,
- <να τῶνε πεις = να τους πεις> ,
- <να μου τόνε δείξεις= να μου τον δείξεις>.

1. Φωνητική-φωνολογία

- (vi) Ανάπτυξη ευφωνικού <γι> [j] προς αποφυγήν χασμωδίας ανάμεσα σε φωνήεντα: <η γι-κκλησία =η εκκλησία> (πρβ: Θράκη: *Γήδανα=ήταν, κριγιάσ'= κρέας*)
- Ο επιτονισμός είναι ιδιαίτερος και χαρακτηριστικός στην ερώτηση, στην επίκληση και στην έμφαση, παρουσιάζει επιμήκυνση των τονιζόμενων συλλαβών και άλλα χαρακτηριστικά.

2. Μορφολογία το ρήμα

- κατάληξη <-ομε> αντί <-ουμε> : <έχομε, θέλομε, τρέχομε>
- διάκριση της α' και β' συζυγίας σε ορισμένα πρόσωπα: <γροικώ-γροικάς-γροικά= ακούω, ακούς, ακούει> όμως <φιλώ-φιλείς-φιλεί>
- ο χαρακτήρας του αορίστου του μέλλοντα είναι <ξ> αντί <σ>: <θα το ζητήξω, ζήτηξα>
- τα ρήματα της ΚΝΕ σε <-εύω> σχηματίζονται σε <-εύγω>: <χορεύγω=χορεύω>, <δουλεύγω=δουλεύω>, <νηστεύγω=νηστεύω>
- περιφραστικός μέλλοντας με το ρήμα <θέλω>: <να πάμε θέλει=θα πάμε>, <να πάω θέλω= θα πάω>

- (ii) Ανάπτυξη προθετικού <α-> ή <ο-> :
- <αζωντανός = ζωντανός>, <αμοναχός = μοναχός>, <αδυνατός = δυνατός>, <απάρθενος = παρθένος>, <οφέτος = φέτος>,
- <οπέρσις = πέρσι>, <ογλήγορα = γρήγορα>
- (iii) Τροπή του άρθρου <της> σε <τση> και του <τις> σε <τσι> (ακουστικά ο ίδιο)

3. Σύνταξη

- Επίταξη της άτονης αντωνυμίας μετά το ρήμα: **<αγαπώ σε>, <θέλεις το;>.**

Αν, όμως, προηγείται το αντικείμενο του ρήματος, τότε, σε τύπους της προστακτικής η αντωνυμία προτάσσεται του ρήματος: **<ένα γαφέ μου κάμε= κάνε μου έναν καφέ>.**

- το <να> αποβάλλεται μπροστά απ' το ρήμα όταν προηγείται το αρνητικό μόριο <δεν>: <δεν ξέρω τι πω, δεν έχω είντα κάμω>
- Τέλος, ορισμένα ρήματα συντάσσονται με αντωνυμία στη γενική αντί στην αιτιατική: <Θεός σχωρέσει του>, <φχαριστώ σου>, <ζηλεύγουνέ τζη=τη ζηλεύουν>.

4. Λεξιλόγιο

- . Υπάρχουν πολλές λέξεις με διαφορετική σημασία από αυτή της ΚΝΕ, όπως
- <λαλώ=οδηγώ ζώο ή όχημα>, <κουράδι=κοπάδι, πρόβατο>,
- <χτήμα = γάιδαρος>, <βλέπω = προσέχω>, <βλεπές = αγροφύλακας>,
- <ξανοίγω = κοιτάζω>, <βγαίνω = ανεβαίνω>
- <παρασέρνω = σκουπίζω με τη σκούπα>, <ζυγώνω = καταδιώκω>,
- <σφίγο (και τζιριτώ) = τρέχω γρήγορα>,
- <λόχη = φωτιά και δυνατή ζέστη>,
- <κατηγορούμαι = ασχημίζω>, <θέτω = πλαγιάζω, κοιμάμαι>

λεξιλόγιο

- Ακόμη, λέξεις με την ίδια σημασία με ΚΝΕ αλλά με μικρή διαφοροποίηση, φωνητική ή μορφολογική:
- **<σήμερο=σήμερα>, <αλάτσι=αλάτι>, <ψόματα=ψέματα>.**
- Πολλές λέξεις κατευθείαν από τα αρχαία ή τα βυζαντινά ελληνικά:
- **<εργώ=κρυώνω (ριγώ)>, <παίζω=χτυπάω>, <δζάω=μένω (διάγω)>,**
- **<ανήβουλα = παρά τη θέλησή μου (άνευ βουλής**

λεξιλόγιο

- Πολύ ενδιαφέρον έχει και η χρήση αρχαιοελληνικών λέξεων εκεί που η ΚΝΕ χρησιμοποιεί ξένες λέξεις: <βοσκός> αντί <τσομπάνης>, <δώμα> αντί <ταράτσα>, <φρίσα> αντί <ρέγγα>, <αίγα> αντί <κατσίκα>, <μερός/μερί> αντί <μπούτι>, κ.ά..

λεξιλόγιο

- τάση να αποφεύγονται τα ουδέτερα και τα υποκοριστικά.
- Έτσι θα συναντήσουμε
- <η χέρα [ˈʃera]> αντί <το χέρι>,
- <η κεφαλή [tʃefaˈli]> αντί <το κεφάλι>,
- <η καρπούζα> αντί <το καρπούζι>,
- <ο όφρις> αντί <το φίδι>, κ.ά., τα οποία αναμφισβήτητα είναι αρχαϊκά στοιχεία.

λεξιλόγιο

- Πολύ παραγωγικός είναι ο σύνδεσμος <συν> , που χρησιμεύει στη δημιουργία πολλών συνθέτων, καθώς και το πρόθημα <σιο-> από το <ισιο->, σπου προσδίδει στα σύνθετά του την έννοια του «πλήρως, απολύτως, εντελώς»:
- <σύντεκνος = κουμπάρος από βάφτιση> ,
- <σιόκαιρος [*'sɣoceros / 'soceros / 'ʃoceros*]] = συνομήλικος> ,
- <(ε)σιογέρασα = γέρασα εντελώς>

λεξιλόγιο

- λέξεις τουρκικές, με φθίνουσα πορεία
- <τζιλβές=ερωτικό βλέμμα>, <deληκανής=νεανίας> ,
- <βαρεμου ή βαρεμ' = τουλάχιστον>,
<βεγίρι=άλογο> <dουσουντίζω= σκέπτομαι> ,
- <dουσουμάνης= εχθρός>
- και πολλές ιταλικές :
- <κατίνα=σπονδυλική στήλη>, <μαρέντα=κολατσό> ,
<φιλιότσος=βαφτιστικός>, <ματζαδούρα=φάτνη> ,
<τα μέντε σου = το νου σου!> μανάρι=τσεκούρι> ,

Ιδιαιτερότητες

- Στους νομούς Ηρακλείου, Λασηθίου και στα πεδινά των Χανίων, έχουμε απουράνωση του <-**ριά/-ρια**> : δηλαδή εξαφανίζεται το **[j]**
- **κεριά → κερά (αντί [ce'ɾja], γριά=γρα (αντί [ɣɾja] μεριά → μερά (αντί [me'ɾja])**
- Στη ΒΔ Κίσαμο, έχουμε την τροπή του ημιφώνου **[j]** στο φθόγγο **[ɣ]**: **ποτήργα [potir'ɣa] = ποτήρια [po'tirja], κεργά [cer'ɣa] = κεριά [ce'ɾja].**

Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει η
προφορά του **[l]**.

- Σφακιά, Ανώγεια και σε άλλα χωριά της δυτικής Κρήτης, το **[l]**, πριν από τα πισινά, στρογγυλεμένα φωνήεντα **[o, a, u]**, προφέρεται περίπου όπως το αμερικάνικο *flap* σε λέξεις όπως το «**shut up** **[ʃʌDʌp]**», δηλαδή ως **[D]** δηλαδή <μουλάρι> **[mu'Dari]**.
- Ο ίδιος φθόγγος σε διαφορετικά μέρη της μεγαλονήσου, γίνεται υπερωικό **[t]** ή και απωσιωπάται πλήρως: **[mu'tari]** **[mu'ari]**